

הקדמה

העורכות

מתחומים שונים לשלוח למערכת מאמרים חדשים, שלא פורסמו בעבר ושיש בהם עניין ציבורי. מאמרים אלה יישלחו בעקבות פרסום "קול קורא" של "מכאן".

כתב העת יכול למאמרים אקדמיים העוסקים בנושאי תכנון ופיתוח, משפט וזכויות אדם, ויעסוק בניתוח ביקורתי של פרקטיקת התכנון והפיתוח בישראל, מתוך בחינה של חקרי מקרה מניסיונם המעשי של ארגונים לזכויות אדם ולשינוי חברתי. "מכאן" פתוח להצגת סוגיות הקשורות בתחומי המחיה המרחביים, התרבותיים והחברתיים של המיעוט הפלסטיני בישראל, כמו גם של קבוצות אחרות המקופחות על רקע מעמדי ו/או דתי ו/או עדתי ו/או מגדרי וכדומה.

כל גיליון של "מכאן" יתמקד בנושא ספציפי. הגיליון הנוכחי יעסוק במושג "הזכות לעיר" (The Right to the City), שפותח על ידי ההוגה הצרפתי הנרי לפבר (Lefebvre, 1991, 1996). לפי לפבר "הזכות לעיר" היא קריאה להבניה מחודשת של ההקשרים החברתיים, הפוליטיים והכלכליים הקשורים בעיר. על מנת לעשות זאת, יש להבנות מחדש את יחסי הכוח, הנחשבים בסיס ליצירת המרחב האורבני, על ידי העברת הכוח הרחק מההון והמדינה לכיוון התושבים האורבניים (urban inhabitants). לדבריו של לפבר (עמ' 158):
The right to the city is like a cry and a demand... it can only be formulated as a transformed and renewed right to the urban life.

עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל, מניח לפניכם/ן את הגיליון הראשון של כתב העת "מכאן" ("מקום"). כתב עת זה, שייצא לאור באופן תקופתי בשלוש שפות, ערבית, אנגלית, נולד מתוך הכרה בכוחן המשותף של מערכות המשפט, החקיקה והתכנון לייצר מרחב העונה על צורכיהן של קבוצות אוכלוסייה שונות. מערכות אלה יכולות לייצר מרחב העיוור להבדלים החברתיים שבין קבוצות מגוונות או לעצב מרחב שמבטיח את כוח השליטה במיעוטים ובקבוצות מוחלשות, מחזק אותן ואף מאפשר את הקיפוח של קבוצות אלה. לבסוף, מערכות אלה יכולות ליצור מרחב ששולט במאפיינים ובתהליכים דמוגרפיים, חברתיים וכלכליים באזור נתון.

"מכאן" יעסוק, מנקודת מבט ביקורתית, בנושאי תכנון ופיתוח, משפט וזכויות אדם, במיוחד בקרב המיעוט הפלסטיני בישראל. כתב העת יעסוק בנושאים אלה מתוך התבוננות במיעוטים נוספים בעולם וקבוצות שונות בישראל ולימוד וניתוח של ניסיונותיהם. יעדיו של "מכאן" הם, בין השאר, העלאת המודעות הציבורית והאקדמית לנושאי תכנון, פיתוח וזכויות אדם; תרומה להבנת הפערים הקיימים בין קבוצות אוכלוסייה שונות בתחום התכנון והפיתוח; קידום נושאים הקשורים בסביבה ובפיתוח בר-קיימא; וכמובן, למידה מהניסיון הבינלאומי בתחומים אלה. לאור יעדים אלה, עורכות "מכאן" מזמינות את ציבור המתכננים/ות, המשפטנים/יות והחוקרים/ות

it after our own heart's desire. We need to be sure we can live with our own creations [...]. But the right to remake ourselves by creating a qualitatively different kind of urban sociality is one of the most precious of all human rights.

המאמרים בחלק הראשון של גיליון זה דנים ב"זכות לעיר", מתוך הצגת ניסיון של קבוצות שונות במרחב האורבני בחלק מערי ישראל ובלונדון. הגיליון פותח במאמרו של יוסף ג'בארין, "הזכות לעיר: המקרה של משבר שיהאב אל-דין בנצרת". במאמרו זה בוחן ג'בארין את מושג "הזכות לעיר" ברמה התיאורטית ומראה כיצד ההרכב המוסדי הריכוזי בישראל פוגע בזכות לעיר של המיעוט הפלסטיני. אבל לא רק הזכות לעיר של המיעוט נפגעת, אלא גם זכותם של אזרחי המדינה היהודים. שכן המבנה החוקי והפוליטי-האתני של ישראל, הקובע את חלוקת הכוח ואת יחסי הכוח בין השלטון המרכזי והשלטון המקומי ובין קבוצות הרוב והמיעוט במדינה, יחד עם העדר ייצוג מוחלט או העדר ייצוג הולם של המיעוט הפלסטיני במנגנון קבלת ההחלטות בנושאי פיתוח המרחב, מותיר את המיעוט ללא כל אפשרות למימוש זכותו למרחב, כולל הזכות למרחב אורבני מתאים והשתתפות בייצור אותו מרחב. לאלמנטים ריכוזיים אלה מתווסף אלמנט חשוב ביותר, של העדר מנגנון תכנון המבטיח שיתוף אמיתי של הציבור בזירה של הייצור המרחבי. ואכן, בחינה של חוק התכנון והבנייה, התשכ"ה-1965, מראה בבירור את מגמת הריכוזיות בקבלת ההחלטות על פיו ומדגישה את העדרו של מנגנון מחייב, המבטיח שיתוף הציבור מן השלבים הראשונים של גיבוש רעיונות התכנון ומטרותיו ועד ליישומו. לבסוף, ג'בארין מציג חקר מקרה של תכנון "הכיכר המרכזית" בעיר הפלסטינית נצרת. בהתבסס על מחקר אמפירי שערך, מראה ג'בארין איך ריכוזיות קבלת ההחלטות והעדר שיתוף מלא של הציבור

מושג "הזכות לעיר" כולל בתוכו חשיבה מחודשת בדבר תוכנה הפוליטי של אזרחות. לפבר אינו מגדיר את השייכות לקהילה הפוליטית במונחים של מעמד אזרחי חוקתי, אלא מתבסס על ההגדרה הנורמטיבית של תושבים (inhabitants), היינו: כל המשתכנים בעיר יש להם הזכות לעיר. על בסיס הגדרה זו קיימים שני מרכיבים עיקריים לזכות לעיר: (1) הזכות לניכוס (right to appropriation): זכותם של התושבים להשתמש במרחב האורבני ולעצבו כאוות נפשם. (2) הזכות להשתתפות (the right to participation): זכותם של התושבים למלא תפקיד מרכזי בקבלת ההחלטות סביב הייצור של המרחב האורבני שהם חיים בו.

אמנם המרחב האורבני של ימינו מורכב ממגוון של קבוצות: קבוצות מיעוט, קבוצות אתניות, ילידים, נשים, גברים וקבוצות המשתייכות לתרבויות שונות ולמעמד כלכלי שונה, אבל הוא מעוצב ומנוהל, ברוב המקרים, על ידי הקבוצה הדומיננטית. התוצאה היא יצירת מרחב אשר משרת את האינטרסים של אותה קבוצה דומיננטית ותורם להמשך ההדרה של קבוצות מיעוט וקבוצות אוכלוסייה נחלשות, הרחוקות ממוקד קבלת ההחלטות ומהאפשרות להשפיע על התהליכים הקובעים את המדיניות האורבנית, המשפיעה על חיי היומיום של תושבי העיר. מכאן נבעה הדרישה לשתף את הקבוצות השונות בתהליך יצירתו ו/או שינויו של המרחב האורבני, להתחשב בצורכיהן השונים ולעצב את העיר בהתאם ל"תשוקת לבן" (Harvey, 2003). בין היתר, כדי להשיג צדק חברתי. עיצוב המרחב האורבני וייצורו הם תהליכים שבהם האדם מייצר ומשנה את המרחב ובה בעת יוצר מחדש את האני שלו או את עצמו. כלשונו של הארווי (Harvey, 2003, p. 939):

The right to the city is not merely a right of access to what already exists, but a right to change

מרחב שיתאים לצורכיהן היומיומיים, הן במרחב הפרטי והן במרחב הציבורי. פנסטר מקשרת את הזכות למרחב הציבורי בעיר עם הזכות למרחבים הפרטיים. שני סוגי המרחבים מושפעים מהמבנה הפטריארכי והתרבותי של קבוצות האוכלוסייה השונות.

החלק השני של גיליון זה מכיל חקרי מקרה תכנוניים ומשפטיים, המצביעים על מדיניות של יצירת מרחבים אתניים הומוגניים בשטחי מדינת ישראל, או במלים אחרות, על הפרדה מרחבית בין יהודים לערבים. חקרי המקרה המוצגים בחלק זה מדגימים את הכלים השונים ליישום מדיניות ההפרדה, פרי פיתוחו של משטר הקרקעות והתכנון בישראל.

עוד מובאים בחלק זה קטעים מעתירה שהגישה עדאלה ביום 13.10.2004 נגד מינהל מקרקעי ישראל, שר האוצר וקרן קיימת לישראל, בניסיון לאתגר את מדיניות מינהל מקרקעי ישראל בחלוקת קרקעות הקרן הקיימת שבניהולו ליהודים בלבד. בחלק זה מובאים קטעים מתגובת קרן קיימת לעתירה זו ולעתירה נוספת שהוגשה באותו הקשר.

מקורות

- Harvey, David. "The Right to the City." *International Journal of Urban and Regional Research* 27, no. 4 (2003): 939-941.
- Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell, 1991.
- Lefebvre, Henri. *Writings on Cities*. Cambridge, MA: Blackwell, 1996.

בהליכי התכנון של הכיכר, יצרו קונפליקט בין קבוצות אוכלוסייה שונות בתוך העיר, שבבסיסו עמידה על הזכות לנכס את המרחב האורבני והזכות להשתתף בהליך קבלת ההחלטות בנושא זה.

מאמרו של חיים יעקובי, "משכונת הרכבת לנווה שלום: תכנון, שונות והזכות לעיר", דן בזכות לעיר מתוך הצגה של פרויקט תכנוני שהיה מיועד לתושביה הפלסטינים של העיר המעורבת לוד. יעקובי מפרש את הזכות לעיר כמתן חירות, כזכות לקיומם של זהות ואורח חיים אינדיבידואליים וקולקטיביים וכזכות להשתתף בקבלת ההחלטות. מאמרו של יעקובי עוקב אחר תהליך פינוי התושבים הפלסטינים משכונת הרכבת לשכונה המתוכננת החדשה נווה שלום, מנקודת מבט ביקורתית על תהליך התכנון של השכונה החדשה, אשר היה עיוור לשוני התרבותי של התושבים הפלסטינים ולשוני בצרכים של אותם תושבים. התוצר היה מרחב זר, שאינו מתאים לצורכיהם התרבותיים של התושבים ולאופי חייהם. אלה נאלצו, בכוחות עצמם, לשנות את הסדר האדריכלי ולהפוך את המרחב שהועמד לרשותם למרחב ידידותי יותר, העונה על צורכיהם החברתיים והכלכליים. יעקובי טוען שפעילויות אלו הן ביטוי למאבקם של תושבי השכונה על הזכות לעיר ולהכרה בשונות התרבותית שלהם.

במאמרה "הזכות לעיר וחיי היומיום הממוגדרים", מתייחסת טובי פנסטר להקשר המגדרי במרחב האורבני ומאתגרת את מושג "הזכות לעיר" מנקודת מבט מגדרית, בטענה כי מושג זה חסר תשומת לב מספקת ליחסי הכוח הפטריארכיים. היא בוחנת את הניסיון היומיומי של נשים מירושלים ומלונדון, השייכות לקבוצות אתניות שונות, ואת ההשתקפות של ניסיון זה ביחס לרגשות של נוחות והשתייכות לעיר שהן מתגוררות בה. הנרטיבים של אותן נשים משקפים פגיעה בזכותן להשתמש במרחב ולהשתתף ביצירת